

LAGMANSEREDS KYRKOGÅRD

SOCKNEN - EN BAKGRUND

Lagmansereds socken ligger i Bjärke härad, sydost om Trollhättan. Socken omtalas första gången 1465. Landskapet utgörs av skog, stora mossar och ett tiotal mindre insjöar. Socken präglas av fideikommisset Koberg, som äger stora delar av den jordbruksmark som finns.

År 1952 uppgick Lagmansereds socken i Bjärke storkommun, med Sollebrunn som centralort. Numera ligger Lagmansered i Trollhättans kommun.

KYRKOGÅRDENS HISTORIA

Troligen fanns en stavkyrka i församlingen under medeltiden. Senare byggdes en ny kyrka av sten. Denna brändes under danska härjningar år 1612. Kyrkan återuppbyggdes och utvidgades 1639-47, på initiativ av grevinnan Sidonia Grop på Koberg. Kyrkan brann återigen 1704 och 1710, och stod sedan öde fram till 1768. Sista gången kyrkan brann var 1929, mitt under pågående högmässa. Efter branden genomfördes en omröstning om var ny kyrka skulle förläggas - på den gamla platsen eller på en plats som var mer central i socknen. Diskussioner om detta hade förekommit tidigare, och vissa gudstjänster var redan före branden förlagda till skolan i mitten av socknen. Resultatet av omröstningen blev att den nya kyrkan förlades på en annan plats, ca 2 km väster om den gamla på mark som sålts från Koberg. Den gamla kyrkan var en putsad stenkyrka med vapenhus i söder, och ett åttakantigt gravkor i öster. I väster fanns ett panelklätt torn. Den nya kyrkan ritades av arkitekt Axel Forssén och uppfördes 1934-35. Kyrkan har vitputsade fasader, torn i väster och sakristia i norr. Karakteristiskt är det moderna uttrycket med odekorerade fasader, de höga smala fönstren och tornspirans form. Axel Forssén var vid den här tiden mycket aktiv som kyrkoarkitekt i Västsverige, och är framför allt känd för många restaureringar. Mycket få förändringar av Lagmansereds kyrka har gjorts, varför kyrkan såväl utvändigt som invändigt ser ut som den gjorde vid byggnadstiden. Helheten och det autentiska från 1935 ger kyrkan i sin helhet ett högt kulturhistoriskt värde.

KYRKOGÅRDEN IDAG

Nya kyrkogården

På Lagmansereds nya kyrkogård finns gravvårdar från 1930-talet och framåt. Ingen av dem har pekats ut som kulturhistoriskt värdefull i denna vård- och underhållsplan. Av den anledningen beskrivs nya kyrkogården endast översiktligt.

Kyrkan och kyrkogården ligger utefter vägen mellan Trollhättan och Sollebrunn. En allé leder upp mot kyrkan och fram till parkeringen i söder. I väster och söder finns öppna hagmarker och åkrar, i norr finns en skogsplantering.

Kyrkogården omges av häckar mot söder och väster, medan det i öster och norr är en stenvmur med ett staket innanför. En trädkrans inramar kyrkogården. Grindar finns från parkeringen i söder, från vaktmästeriet i öster och i sydöstra delen. Från grindarna i söder och öster leder grusgångar fram till kyrkan. Grus omgärdar också kyrkobyggnaden. Inne på kyrkogården är ett system av häckar som skiljer gravvårdarna från varandra. Gravvårdarna är till övervägande del låga och breda i granit.

Gamla kyrkogården, omgivning

Kyrkogården ligger söder om vägen mellan Trollhättan och Sollebrunn. Omgivningarna utgörs av hagmarker och skog. I söder finns en bondgård.

Omgärdningar och entréer

I norr, mot parkeringen, och i öster, utgörs omgärdningen av ett Gunnebostängsel på en stensockel. I söder är det en häck och i väster en låg stenvmur. Huvudentrén är från norr. Det är en dubbel, svartmålad smidesgrind mellan granitstolpar. I söder, mot den angränsande bondgården, är en enkelgrind i svartmålat smide mellan granitstolpar, liksom i öster vid ruinen.

Markbeläggning, träd och buskar

Gångar med grus respektive stenmjöl avdelar de olika kvarteren från varandra. I övrigt utgörs markbeläggningen av gräs. En trädkrans finns innanför omgärdningarna.

Byggnader, klockstapel mm

Ruinen av den kyrka som brann ned 1929 finns i kyrkogårdens västra del. Den är ca 30 x 15 m och ligger i öst-västlig riktning. Murarna är av gråsten. I det tidigare kyrkorummets östra del finns ett altare av gråsten, och ett rest träkors. Kyrkan totalförstördes i en brand 1929. Av äldre arkivbilder framgår att ruinens murar tidigare var betydligt högre, bland annat fanns fönster kvar i sin hela höjd. I något skede har murarna plockats ned till den höjd de har idag och fått sin nuvarande avtäckning med asfaltspapp, mossa och annan växtlighet.

I södra delen av kyrkogården finns ett bårhus. Det är en liten vitputsad byggnad med en rundbågig portöppning på ena gaveln, och ett fönster på den andra. Sadeltaket täcks av enkupigt tegel. Gavelspetsarna kröns av kors.

Norr om kyrkoruinen finns en öppen klockstapel med brunmålade strävor och ett koniskt, koppartäckt tak. Överst finns en vindflöjel med årtal 1940. Klockstapeln har 1 klocka.

Kyrkogårdens disposition

Lagmansereds gamla kyrkogård har en orgelbunden form, och har omgärdningar från olika tider - staket, häckar och en låg stenmur. Kyrkogården får sin ålderdomliga prägel av kyrkoruinen som ligger högt belägen i kvarter B. Karakteristiskt är också det Silfverschiöldska gravfältet samt det lilla bårhuset i kyrkogårdens södra del.

De äldre gravvårdarna finns i kvarter A och B, som ligger söder om och i anslutning till ruinen. I övriga delar är gravvårdarna mestadels från 1930-talet och framåt.

Kyrkogården har ett fåtal grusgravar med stenram. Några av dem ligger samlade i kvarter F. Troligen har det tidigare funnits fler stenramsgravar i kvarter C utmed staketet. Stenramsgravarna i kvarter F har ett miljöskapande värde.

Det så kallade Silfverschiöldska gravfältet utgör ett eget kvarter öster om kyrkoruinen. Gräsytan avgränsas av rabatter. På ena sidan finns en hög, stående sten i grå granit med orgelbundet krön och ett inhugget, svartmålat kors. Gravvårdarna inom kvarteret har alla samma utformning; det är liggande hållar med dragringar av koppar i varje hörn. Gravvårdarna är daterade 1914-2008. Området har ett miljöskapande värde genom sin enhetliga utformning och ett historiskt värde genom kopplingen till Koberg.

Kvarter E i kyrkogårdens mitt präglas av relativt glest placerade gravvårdar med flera små liggare.

Gravvårdskaraktärer

På gamla kyrkogården finns ett fåtal titlar angivna. Det är: handlande, rättare, folkskollärare, arrendator, komminister, egendomsförvaltare, mjölnare, soldat, nämndeman och den ovanliga titeln Bibliotekarien vid Kobergs slott. Inom det så kallade Silfverschiöldska gravfältet finns titlarna överste kammarjunkare och kommandör, friherre, friherrinna samt ambassadör.

De äldsta gravvårdarna finns i kvarter A söder om kyrkoruinen, och kvarter B bredvid ruinen. Här finns ett hjulkors, INR 4, av okänd ålder. Den äldsta daterade gravvården är INR 3 från 1842, placerad mellan kyrkoruinen och klockstapeln. Inskriptionen lyder: Här hvilar fröken MCL af Peterséns, född 1808 död 1842. Ps 474 v 6.

Det finns på kyrkogården ytterligare två gravvårdar av kalksten som är från andra hälften av 1800-talet. De är både placerade i närheten av ruinen. Det är dels INR 1 med inskriptionen: Jungfru Cajsa Apelroth 1807-1879, dels INR 2 som är rest över Fd Egendomsförvaltaren Math Carlsson 1798-1873.

Gravstensformerna under 1800-talets andra hälft var många och varierade. Efter 1850 växte stenindustrin tack vare nya metoder som gjorde att det gick lättare att bearbeta hårda stenar som granit och diabas. Fram till omkring 1880 var dekoren sparsam, men sedan började man i högre utsträckning hugga in former och dekor. En typ av gravvård är den polerade i svart granit som var vanlig under slutet av 1800-talet och de första decennierna av 1900-talet. På Lagmansereds kyrkogård finns ett tiotal gravvårdar av denna typ. De flesta har polerad

framsida, vinkelbrutet krön och inhuggen inskription, några av dem har polerad dekor med kors och bladslingor. De är från 1920-talet, med två undantag: A40 som är från 1917 och B1 som har inskriptionen: Komministern Sven Johan Häggner, 1842-1906. 2 Kor 5:1. Sv Ps 471:3. Vården restes av tacksamma åhörare. Gravplatsen omges stenpällare med kättingar.

En annan typ av gravvård som var vanlig vid samma tid var den högresta i grovhuggen granit med oregelbunden silhuett. På Lagmansereds kyrkogård finns några gravvårdar av denna typ, exempelvis i kvarter A nr 88, rest över Lars Wennberg 1824-1910, Sara Wennberg 1828-1904. Ett annat exempel är A57 med inskriptionen Folkskolläraren A Ljungström 1828-1909, och hans maka Anna Kristina 1828-1904. SP 492. Barnen reste vården.

En påkostad gravanläggning är B4, placerad alldeles söder om kyrkoruinen. Gravplatsen omgärdas av ett svartmålat gjutjärnsstaket, stenen har inskriptionen Otto Norlings familjegrav. Enligt gravregistret var den första gravsättningen år 1868. En annan gravvård med ovanlig utformning är B2. Det är en tumba med inskriptionen Carlssons familjegrav, sannolikt från 1920-talet.

Gravvårdar resta över kvinnor var ovanligt i äldre tider, framför allt före 1930. De gravar som finns är ofta över kvinnor som var förmögna nog att skaffa sig en egen sten, eller så rör det sig om små, enkla liggare. På Lagmansereds kyrkogård finns ett tiotal gravar från slutet av 1800-talet och första halvan v 1900-talet resta över enbart kvinnor. Hälften av dem är små liggare. Ett exempel på en rest sten är A53 med inskription Här hvilar stoftet af hustrun Maria Andersdotter i Stensholmen 1844-1887. Anna Greta Andersson 1887-1933.

SAMMANFATTNING

På Lagmansereds nya kyrkogård har inga gravvårdar pekats ut som kulturhistoriskt värdefulla. Av den anledningen beskrivs nya kyrkogården endast översiktligt.

På Lagmansereds gamla kyrkogård finns de äldre gravvårdarna i kvarter A och B. Här finns flera högresta, smala granitgravvårdar från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Vid kyrkoruinen finns några äldre gravvårdar i kalksten. Här finns också en gravplats inramad av ett gjutjärnsstaket, och en annan omgärdad av stenpollare och järnkättingar. Övriga delar av kyrkogården präglas av låga och breda granitgravvårdar från 1930-talet och framåt. I kvarter F finns några grusgravvårdar med stenram samlade.

Kyrkogården präglas av kyrkoruinen, som vittnar om platsens kontinuitet som begravningsplats. Det så kallade Silfverschiöldska gravfältet utgör ett eget kvarter med sju stycken likadant utformade gravhällar. Kvarteret har ett miljöskapande och ett historiskt värde, genom kopplingen till Kobergs gård.